

Elements psicosocials en la construcció d'actituds lingüístiques entre els jòvens

per Bernat Joan i Mari

Les actituds lingüístiques, com les actituds en general, es construeixen a partir del naixement, i van generant-se i desenvolupant-se a mesura que s'aferma la personalitat de cada individu. Així, es passa per diverses etapes, que van des de les purament imitatives (infància) fins a les que guarden relació amb la recerca i construcció de la pròpia personalitat (adolescència, joventut).

Segons les característiques de cada societat determinada, existeixen actituds que es construeixen de manera fluida (no problemàtica), que aparentment no resulten ni tan sols construccions humanes, sinó fruit del pur sentit comú. I n'hi ha d'altres que es troben sotmeses a discussió (generalment vinculades amb allò que no es troba ben assentat dins la societat, o que forma part de la discussió pública, o que sofreix algun tipus de crisi, entesa també, si es vol, com a canvi social). Des d'aquesta perspectiva, no forma part exactament del mateix paquet el fet d'ajudar les persones més desvalgudes, d'adquirir uns determinats hàbits de conducta social o mantenir unes determinades normes d'urbanitat o construir unes determinades actituds polítiques, tenir tendència a parlar una llengua o una altra (en situacions de conflicte lingüístic), enfrontar-se a la qüestió de la igualtat de gènere (en cultures que la discuteixen obertament)...

Entre nosaltres, arreu de la Catalanofonia, les actituds lingüístiques es troben entre les discutides. I encara sort! Perquè, amb tota probabilitat, tenint en compte la correlació de forces en el si de la nostra

Resum

En una situació dinàmica en què el futur de la llengua no està escrit, hi ha elements que operen a favor de l'establiment d'unes actituds lingüístiques favorables a l'ús de la llengua catalana. I d'altres que operen en contra. Entre els que dificulten aquest futur, tenim la necessitat entre jòvens d'acceptació per part del grup (amb el reforç del que resulta majoritari), l'adscripció a la identitat grupal, el pes de les majories o la permanència dels hàbits adquirits. Mentre que operen a favor de la millora de les actituds lingüístiques la necessitat d'arrelament, l'augment de la capacitat que representa un bon bagatge lingüístic, la consideració del canvi com un element innovador o la recuperació de l'autoestima per part dels parlants.

Mots clau: Actitud, lingüística, normes d'ús, hàbits d'ús, llengua subordinada, llengua satel·litzada, llengua minoritzada, llengua minoritària, minoria lingüística, ordre establert, consum cultural, arrelament.

Abstract

In a dynamic situation in which the future of the language is not written, there are elements that work in favor of establishing linguistic attitudes favorable to the use of the Catalan language. And others who operate against. Among those that make this future difficult, we have the need among young people for acceptance by the group (with the reinforcement of what is in the majority), the ascription to group identity, the weight of the majority or the permanence of acquired habits. While they work in favor of improving linguistic attitudes, the need for rootedness, the increase in capacity that a good linguistic background entails, the consideration of change as an innovative element or the recovery of self-esteem on the part of the speakers.

Keywords: Linguistic attitude, norms of use, habits of use, subordinate language, satelized language, minorised language, minority language, linguistic minority, established order, cultural consumption, roots.

societat, si no fossin entre les discutides, implicaria directament que la llengua catalana ja havia passat a una situació de satel·lització / folklorització / residualització absoluta.

Per fer atenció als elements que operen a favor i en contra de la formació d'actituds lingüístiques que permetin assegurar un futur per a la llengua catalana als nostres països, hem fet l'exercici de construir dos decàlegs, cadascun amb elements en un sentit o en l'altre. En el primer, hi agrupam els elements

problemàtics de cara a la construcció d'actituds lingüístiques favorables a l'ús normal de la llengua catalana en el si de la nostra societat. I, en el segon, hi agrupam aquells elements que entenen que operen a favor d'un major autocentrament lingüístic. Ho hem fet sense cap pretensió d'exhaustivitat, sinó, senzillament, per intentar fornar un panorama (encara que incomplet) d'elements que tenen una incidència sobre les actituds lingüístiques dels nostres jòvens (i, en

conseqüència, sobre l'evolució de les actituds lingüístiques a la nostra part del món).

Elements entrebancadors

A l'hora d'analitzar els elements problemàtics, hem de tenir en compte que ens estam referint a una etapa en què s'està formant la pròpia personalitat, en què es crea la identitat, en què es generen elements d'autoafirmació com a individus. Així mateix, hem de tenir en compte que les actituds no es formen sobre el buit, sinó en un context social, on hi ha valors que resulten generalment acceptats, d'altres que ho són a mitges i d'altres que directament hi són discutits. Per tant, l'entorn afectarà directament els jòvens (tant per acceptació com per reacció, depenent de les etapes de creixement i de formació de la pròpia personalitat).

Entre els elements que poden resultar problemàtics a l'hora de construir actituds lingüístiques autocentrades, al llarg de l'etapa juvenil, hi podem comptar els següents:

1. Necessitat d'acceptació per part del grup

A l'etapa juvenil, hom té una necessitat d'acceptació per part del grup. La personalitat es construeix en societat i, superada l'etapa en què l'únic referent el constitueix el nucli familiar, hom expandeix l'àmbit de les relacions socials i hi vol intervenir de manera directa, fora de les intermediacions que corresponen a l'etapa infantil. Impera, doncs, una clara necessitat d'acceptació per part del grup. Això farà que els jòvens, de manera molt majoritària, s'adaptin a les "normes" del grup (que, sovent, són les normes que apareixen dins el conjunt de la societat, però que cadascú creu que són les seues i que han estat acceptades lliurement).

El paradigma de Milgram ens diu alguna cosa de com funciona la necessitat d'acceptació del grup i de com condiciona el que se suposa que cadascú entén que són les opinions pròpies. En el seu experiment, Milgram va mostrar dues ratlles (una llarga i una curta) a un grup de per-

sones, de les quals la majoria eren col·laboradors seus, disposats a dir que la llarga era la curta i viceversa. En una majoria dels casos, els subjectes realment enquestats varen contestar allò que havia dit la majoria (conxorxada amb l'investigador), encara que sabessin que deien mentida. Va prevaldre l'acomodació a la majoria per damunt de respondre allò que era obvi. La conclusió no pot ser més elemental: l'individu tendeix a acomodar-se al grup. Aquesta tendència natural s'intensifica a l'etapa en què més es necessita l'acceptació per part del grup.

Aquest mecanisme psicosocial, evidentment, opera en contra de la generació d'actituds lingüístiques favorables a l'ús de la llengua catalana.

2. Necessitat d'identitat grupal

No hauríem de confondre aquesta necessitat amb la que hem apuntat a l'apartat número u. Una cosa és la necessitat d'acceptació per part del grup i una altra, una mica més subtil, és la necessitat que el teu grup compti amb una identitat pròpia. En qualsevol cas, els mecanismes de generació de la identitat no solen entrar en contradicció amb els valors majoritàriament exigits per a l'acceptació (i, per tant, per a la pertinença a un grup determinat).

Si la identitat no va en contradicció amb l'acceptació, allò que en formi part serà acceptable per a una majoria, i condicionarà les opinions de la minoria de manera inexorable.

3. Reacció (si més no aparent) contra l'ordre establert

Els adolescents tenen tendència a pensar que estan en contra de l'ordre establert, que volen crear les seues pròpies regles (les marques i el consum, que esclavitzava completament aquest sector d'edat, juga molt amb aspectes com la rebel·lia, paradoxalment).

La reacció contra l'ordre establert es juga molt, com és lògic ni que sigui per una qüestió cronològica, dins el sistema educatiu. El fet que, teòricament, el sistema educatiu funcioni en català genera

"rebel·lia" en contra de la llengua catalana. Aquest fenomen, una vegada més, esdevé paradoxal, perquè ni el sistema educatiu funciona majoritàriament en català (almenys a les Illes Balears i al País Valencià), ni la llengua catalana és la que "imposa" l'ordre establert. Però l'esbiaixament en la percepció pot generar actituds juvenils de rebuig a l'ordre establert (i, suposadament, dins aquest ordre establert, a la llengua catalana).

4. Consum cultural estàndard

Malgrat aquest punt de suposada rebel·lia, si hi ha un segment de la població en què el consum (i, específicament, el consum cultural) és estàndard arreu del món és el del jovent. La generalització de determinats jocs electrònics, l'ús de determinades formes d'entreteniment, fins i tot elements com ara l'addicció als mòbils formen part de la cultura juvenil d'arreu del món.

Tenint en compte el percentatge de presència del català dins els productes de consum lúdico-cultural entre les plataformes que proveeixen el consum del jovent, ja ens podem fer una idea de com opera en relació amb les actituds lingüístiques que s'hi generen.

5. Hàbits adquirits a través de la població adulta

Durant tota l'etapa infantil, les actituds es creen, de manera gairebé exclusiva, a través de l'observació de la població adulta. Els infants aprenen, bàsicament, observant què fan les persones majors (en primer lloc els pares, els germans més grans tot seguit, la gent més pròxima a continuació).

Si els usos lingüístics, entre la majoria de la població, als territoris on es parla la llengua catalana, no es corresponen amb unes pautes autocentrades, l'adolescent entra en aquesta etapa de canvi amb uns hàbits adquirits que són coherents amb aquesta situació anòmala de la llengua. Generalment, malauradament, els hàbits adquirits no solen discutir-se (perquè hom els considera com a adquisició pròpia, i no pas construïda socialment).

6. Normes d'ús interioritzades

Els parlants interioritzen les normes d'ús majoritàries dins la societat i les feim nostres com si les haguéssim generat nosaltres mateixos, a partir de la nostra pròpia individualitat. Obviam els mecanismes socials que les generen i convertim en individual bona part dels elements que presenten un origen col·lectiu.

Un dels elements clau perquè la llengua catalana no tenguí un ús plenament normalitzat dins la nostra societat és el manteniment de les normes d'ús interlingüístic pròpies de l'anterior dictadura. Políticament no es va acabar de fer una transició neta i transparent de la dictadura a la democràcia, i aquest fet en va esquitxar d'altres. I, entre aquests, hi podem observar el manteniment d'unes normes d'ús vinculades clarament a la subordinació lingüística que, almenys en les proclames públiques, hauria d'haver canviat amb dècades de democràcia. Avui dia, emperò, continuen sent favorables a la imposició social de l'espanyol i mantenen el català en el lloc secundari que se li havia assignat en etapes allunyades fins i tot de la democràcia formal.

7. Major domini de l'espanyol

Malgrat la suposada rebel·lia, el rebuig de l'ordre establert i la generació d'identitats grupals, no hem de descartar mai el pes que té, en qualsevol conducta humana, la comoditat. Diguin el que diguin les avaluacions que es fan sobre aquesta qüestió dins el sistema educatiu, qualsevol observador, per poc avesat que estigui a l'observació de capteniments socials, pot veure que la gran majoria dels joves, entre nosaltres, tenen més fluïdesa parlant espanyol que no parlant català. La comoditat, doncs, també opera a favor d'un domini de l'espanyol.

Aquest domini, fruit de les pròpies habilitats lingüístiques (clar i ras: d'una major competència en espanyol) es pot vestir amb totes les excuses que facin falta. Però és evident que el major domini de l'espanyol també opera a favor del manteniment d'actituds lingüísti-

Tothom vol "arrelar, com un arbre, dins la terra", com escrivia Marià Villangómez.

ques no autocentrades (que, en aquest cas, funcionen com a coartada per a elements no confessats).

8. Hàbits de consum que menen cap al domini de l'espanyol

Si hi ha una pauta que impregna tota la nostra societat, aquesta és el consumisme. Així com Heidegger deia que els humans som "éssers nascuts per a la mort" (perquè se suposa que som els únics éssers vius que tenim consciència que ens hem de morir), Naomi Klein diria més aviat que som "éssers nascuts per a consumir". Per això les marques tenen tanta importància. I, des del meu punt de vista estricte, el consumisme creix de manera inexorable entre les generacions joves.

Si certament el final de la Història, que diria Francis Fukuyama, està estirant de manera constant i persistent, encara no li hem trobat un substitut que permeti un cert equilibri a la humanitat futura. Un món purament ideologitzat, com va ser el de les utopies i antiutopies del segle XX, no era viable. No en tenc cap dubte. Però un món sense ideologia (i, al capdavant, sense ideals), tampoc. Si l'únic que ens ha de motivar és què podem comprar i com podem exhibir-ho, anam també cap al buit. Cap a un altre tipus de buit.

I, en aquest camp, tampoc no hi trobam gaires elements favorables

a la plena recuperació de l'ús de la llengua catalana. Ni a la generació de les actituds lingüístiques que la facin possible.

9. Pèrdua de la noció d'existència possible d'una societat que funcioni plenament en català

Perquè un projecte sigui possible, viable, executable, la primera condició indispensable és que algú el pugui pensar. Allò que ningú no pot pensar tampoc no pot arribar mai a ser portat a terme. Un dels principals problemes que té avui dia el procés de normalització de la llengua catalana és que hi ha grups poblacionals —entre ells, els adolescents i els joves— que difícilment ja poden arribar ni tan sols a pensar-lo.

Fa temps que han passat per aquesta etapa vital les últimes generacions que, entre nosaltres, han conegut monolingües en català. I també resten en l'oblit les generacions de novinguts que aprenien català per mera immersió en la societat (encara que formalment la llengua estàs prohibida i no formàs part de l'àmbit acadèmic o dels usos oficials). Per a una part del jovent, concebre una societat que funcioni en català (ni que sigui en la mateixa mesura en què la societat danesa funciona en danès) avui dia resulta ja quelcom acostat a la ciència-fic-

"Ibiza" és una marca potent, a nivell internacional. Per què no treballam perquè ho sigui també "Eivissa"? (fotografia: Enric Ribes).

ció. Es tracta, doncs, d'un altre element que opera en contra de la formació d'actituds lingüístiques auto-centrades.

10. Incorporació dels clixés imposats socialment

Tampoc no ajuden a la generació d'actituds autocentrades els clixés incorporats. Idees com que vivim en una societat bilingüe (encara que no ho sigui per a tothom), que el bilingüisme és summament beneficiós (com diuen sovent els que no el volen incorporar perquè no ho necessiten) o que hi ha llengües "universals" i d'altres d'"autonòmiques" tampoc no empenyen en la direcció d'actituds favorables envers l'ús de la llengua catalana.

Elements favorables

No tots els elements que operen psicosocialment en les actituds lingüístiques entre els nostres joves i adolescents són (o han de ser) desfavorables a la generació d'actituds lingüístiques procatalanes. D'aquest segon decàleg, emperò, hem de destacar que molts dels elements els hem d'anar construint, mentre que els que formen part del primer decàleg ja estan no només construïts sinó, generalment, ben assentats dins la nostra societat.

Voldria que aquesta segona part del present paper fos un al·legat

contra el determinisme històrico-social i a favor de la capacitat dels individus (i dels grups d'individus organitzats) de canviar el curs dels esdeveniments i de modificar l'única part modificable de la Història: el futur.

Vegem, doncs, elements (generalment en construcció) que haurien d'operar a favor de la generació d'actituds lingüístiques favorables a la plena normalització de l'ús de la llengua catalana.

1. Necessitat d'arrelament

Els éssers humans tenim necessitat de pertinença. Ens agombola fer part d'un grup. Entra en la cons-

titució de la nostra essència com a espècie. S'ha anat construint al llarg de mil·lennis i forma part, d'alguna manera, del nostre ADN. Avui dia està ja prou estudiada, per exemple, la síndrome d'Ulisses, la del migrant que, trobant-se lluny de la seua terra d'origen, té més propensió a determinats desajustaments, a determinades malalties mentals, a determinats problemes que afecten la seua personalitat. La síndrome minva o desapareix del tot quan el migrant se sent plenament part de la societat que l'ha acollit.

La necessitat d'arrelament juga clarament a favor de les actituds propícies a l'ús de la llengua cata-

*Els individus
i els grups d'individus organitzats
tenen la capacitat
de canviar el curs
dels esdeveniments
i de modificar l'única part
modificable de la Història:
el futur*

lana. Si fins i tot migrants nostres (o descendents seus) a altres parts del món reclamen el dret a recuperar la cultura dels ancestres (vegeu, en aquest sentit, l'entrevista que Pablo Iglesias li va fer a Gabriel Boric Font, president de Xile).

2. Potència de la marca Eivissa

Eivissa es promociona internacionalment com a "Ibiza", però, si més no a l'interior de l'illa, (gairebé) tothom pot identificar Eivissa com allò que la turistalla anomena "Ibiza". La marca Eivissa és una marca molt potent. I no fa falta ser Naomi Klein per entendre la potència que, en una societat global de consum com la nostra, tenen les marques.

L'essència d'Eivissa va associada a algunes coses, entre les quals (a lloc desigual, segons les persones que opinin sobre la qüestió) hi ha la llengua i la cultura pròpies. Associar el català a la marca Eivissa resulta fonamental per aconseguir actituds lingüístiques favorables. Però, en qualsevol cas, entenem que l'associació resulta fàcil. I també imprescindible. I juga a favor de la llengua catalana.

3. Els pares volen que els fills aprenguin català

Independentment de la llengua que parlin a casa, de la seua llengua d'origen o de la llengua en què se sentin més còmodes, una immensa majoria de pares i mares d'alumnes de les Illes Balears volen que els seus fills sàpiguen català, tenen una actitud favorable envers l'aprenentatge de la llengua catalana. Per això el govern que va presidir José R. Bauzá va pixar fora de test d'una manera tan flagrant. El *piho* cadet provisional va pensar que, si deixava escollir la llengua del primer ensenyament als pares dels nens illencs, una majoria optaria pel que per a ell devia ser elemental: l'alfabetització en espanyol. Idò no! Devers nou de cada deu varen escollir el català. Això també juga a favor d'unes actituds lingüístiques propícies per al futur de la nostra llengua.

Ressonadors constitueix un bon exemple d'èxit de producte cultural de qualitat vehiculat en llengua catalana.

4. Experiències d'èxit entre el jovent

Si bé és elemental –i qualsevol observador ho pot veure– que la interacció entre els jòvens de les nostres illes no es produeix habitualment en llengua catalana, també ho és que hi ha productes culturals d'èxit que es vehiculen en la nostra llengua. I amb els quals el jovent s'hi sent identificat. Estic pensant en experiències com la de *Ressonadors*, el festival *Festerra* o determinats films negres que han irromput amb força dins el nostre panorama cultural.

La capacitat de consumir productes en català (com la capacitat de produir-ne, per part de cada individu) existeix i és potent. Cal enfocar-la en sentit positiu, per evitar que es vagi marcint per manca d'exercici.

5. Canviar d'hàbits és innovador

Els jòvens, els adolescents, solen vantar-se de ser innovadors. Els

agrada més, en principi, la innovació que no el manteniment de les coses tal com estan. I no diguem ja de la tradició. Entre innovació i tradició –plantejat cruament, d'aquesta manera– crec que, avui, la immensa majoria dels jòvens optarien per la primera.

Canviar d'hàbits és innovador. Apostar per hàbits sans, per tenir cura del propi cos, per deixar de banda aquelles coses que ens fan mal... cau del costat de la innovació. Per què no afegir aquesta lògica, doncs, als usos lingüístics? Canviar d'hàbits per millorar la salut física és innovador i fer-ho per garantir el futur de la llengua no ho ha de ser?

6. Com a reacció davant l'ordre establert

Ja hem apuntat, quan comentàvem els elements entrebancadors, que l'ordre establert sol ser contestat pels adolescents, pels jòvens. En general, s'apunten a desobeir l'ordre establert, sovint fins i tot quan no

Els jòvens sovint són presentats com a contestataris. La qüestió és cap a on es dirigeix la seua contestació.

tenen cap ordre diferent per oposar-hi. Per substituir-lo. Ajudar-los a identificar-lo bé –i en això sí que hi juga un paper important el sistema educatiu– resultarà fonamental per dirigir també de manera adequada aquesta rebel·lia.

Avui, entre nosaltres, parlar en castellà quan hi ha algú que parla habitualment aquesta llengua, suposar que els desconeguts són castellanoparlants, o que segur que t'entenen en aquesta llengua; canviar al castellà quan algú t'hi parla; amagar el català per no molestar determinades sensibilitats... forma part de l'ordre establert. Reaccionar contra l'ordre establert seria fer exactament tot el contrari d'això que hem apuntat.

7. Reconduir el contestatarisme entre els jòvens

Una vegada fixat clarament en què consisteix l'ordre establert, i les jerarquies entre forts i febles, no hauria d'haver-hi gaire dificultat a l'hora de reconduir el contestatarisme dels jòvens.

8. Recuperar l'autoestima dels catalanoparlants

Les situacions sociolingüístiques anòmales (en què hi ha involucrades la substitució lingüística, la satel·lització, el domini d'una comunitat lingüística sobre una altra, l'absència de mecanismes de poder per garantir el futur de la llengua, etc.) generen manca d'autoestima

en els parlants de la llengua subordinada/satel·litzada.

Recuperar l'autoestima dels parlants en tant que parlants, és a dir, en tant que ciutadans amb drets i deures, amb autonomia personal i amb capacitat de decisió, resulta fonamental per al futur de la llengua. Si la recuperació de l'autoestima funciona en totes les minories, per què no ha de funcionar per als parlants de llengües minoritzades o minoritàries?

9. Saber català contribueix a l'èxit acadèmic

Els jòvens poden donar totes les mostres de rebel·lia que vulguin davant el sistema educatiu (i és lògic que ho facin), però també tenen interessos, i aquests de vegades guarden relació amb el seu futur (professional, personal, cultural, etc.). Està demostrat que l'aprenentatge i el coneixement de la llengua catalana guarden, a la nostra part del món, malgrat la situació anòmala en què es troba, una clara relació amb l'èxit acadèmic. Perquè l'èxit acadèmic depèn, en part, de la capacitat d'arrelament del subjecte dins una societat determinada.

Tenen més tendència a aprovar que no a suspendre els que formen part d'algun club esportiu, d'alguna associació, d'algun grup organitzat de persones i s'identifiquen amb la societat dins la qual es troben. En aquest procés d'arrelament-identificació, la llengua, entre nosaltres,

hi juga un paper fonamental. Els interessa, doncs, saber català. I practicar-lo. Per al seu futur.

10. Consciència del que implica saber/usar el català

Durant segles s'ha inoculat en els parlants del català el complex de ser-ho d'una "llengua petita". Establir en la consciència dels adolescents i dels jòvens l'autèntica dimensió de la llengua catalana, el seu paper (no ja només dins la nostra societat, sinó en el món global) i de les oportunitats que brinda el fet de saber-la només pot contribuir a generar actituds lingüístiques favorables.

Consideracions finals

Vivim en una societat en què coexisteixen actituds lingüístiques molt diverses. Una part d'aquestes actituds operen en el sentit de satel·litzar més la llengua catalana, d'afermar-ne la minorització i de conduir-la cap a la residualització. Però n'hi ha d'altres que operen exactament en sentit contrari: la necessitat d'arrelament, la relació entre el coneixement del català i l'èxit acadèmic o la consciència del pes del català com a llengua acadèmica i de cultura contribueixen a generar actituds lingüístiques positives envers l'ús de la llengua catalana.

En aquest paper, hem intentat esbossar alguns dels elements que reforcen les actituds negatives i alguns dels que tendeixen a reforçar les positives.

En una societat dinàmica com la nostra (i en una situació sociolingüística també dinàmica, com l'actual), no existeix la fatalitat sobre el futur de la llengua. El futur no està escrit: l'escrivim diàriament la comunitat de parlants. Que, al cap i a la fi, tenim a les nostres mans la possibilitat de projectar la nostra llengua cap al futur i assegurar-l'hi, o també podem optar per arraconar-la. En el passat, molts han decidit per nosaltres. Avui, nosaltres, membres de la Catalanofonia, tenim més poder que no es tenia abans per redreçar el rumb dels esdeveniments.

BERNAT JOAN I MARÍ ■